Egidijus Šatavičius

Kretuono ežero Didžiosios salos senovinės gyvenvietės tyrinėjimai

Švenčionių rajone telkšo vienas iš didžiausių ledo luisto guolinių ežerų Rytų Lietuvoje - Kretuonas. Tai gana seklus ežeras, todėl virš vandens kyšo 6 salos. Didžiausioji iš jų taip ir vadinama - Didžioji (arba Paukščių, Pilkoji). 1974 m. ežero pakrantės su salomis paskelbtos ornitologiniu, o 1992 - landšaftiniu draustiniu. Pastaruoju metu ši teritorija įeina į Aukštaitijos nacionalinio parko plėtimosi zoną.

Didžioji sala yra P ežero dalies centre. Ji ilga, palyginus mažai vingiuota, bet siaura. Jos ilgis viršija kilometrą, o vidutinis plotis siekia apie 150 m. Salos plotas - 19 ha. V salos pakrante tęsiasi platus priekrantinis pylimas, kuris Š salos gale išplatėja iki 30 m. Likusi salos dalis dažniausiai uždurpėjusi. Pylimas virš aplinkinės teritorijos iškilęs apie metrą. Gyvenvietė buvo įkurta šio pylimo Š gale. Gyvenvietė užima apie 2700 kv. m plotą. Beje, dalis gyvenvietės teritorijos pačiame Š salos gale gali būti panirusi po vandeniu, nes šis salos galas labai nuožulnus.

1993 m. LKP MC atliko gyvenvietės žvalgomojo pobūdžio archeologinius kasinėjimus. Tyrimų tikslas - nustatyti paminklo ribas bei išsiaiškinti jo chronologiją. P gyvenvietės dalyje ištirti du plotai: I-asis (16 kv. m) ir II-asis (8 kv. m). Tyrimų metu nustatyta tokia stratigrafija: viršuje 18-43 cm storio balkšvo sąnašinio smėlio sluoksnis, po juo 2-5 cm storio sudurpėjusio juodžemio sluoksnelis. Giliau - vėl 5-16 cm storio balkšvo sąnašinio smėlio sluoksnis, kuriame vietomis dar išryškėjo iki 2 cm storio sudurpėjusio juodžemio horizontas. Dar žemiau atidengtas 13-22 cm sto-

rio sudurpėjusio juodžemio sluoksnis - gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, po kuriuo buvo iki II-26 cm storio gelsvokas sąnašinis smėlis. Po juo, beveik visur išryškėjo 2-6 cm storio stipriai suslėgtų durpių sluoksniukas, pridengiantis vietomis iki 2-12 cm storio aleurito horizontą. Giliau (71-100 cm gylyje) prasidėjo žalsvas smėlis, o apie 1,2 m gylyje ėmė sunktis gruntiniai vandenys.

Radiniai, kaip minėta, slūgsojo vidutiniškai 40-60 cm gylyje buvusiame sudurpėjusio juodžemio sluoksnyje. Pavieniai radiniai pasitaikė ir giliau buvusio gelsvoko smėlio sluoksnio viršutinėje dalyje. Tyrimų metu surasta 21-23 puodų šukių(270 vnt.), daugumą šukių buvo žiestos ir apžiestos. Maždaug šeštadalio šukių paviršiaus apdirbimas neaiškus. Vyrauja 0,6-1 cm storio šukės su smulkiai grūsto granito ir smėlio priemaišomis molio masėje. Puodų pakraštėliai stipriai profiliuoti. Beveik visi jie ornamentuoti įvairios konfigūracijos bangelių eile, kai kurie net dviem eilėmis. Žemiau jų dažnai matyti įvairaus pločio ir gylio horizontalios linijos. Iš pastarųjų išsiskiria keliasdešimt tankios molio masės šukių su 0,5-0,7 cm storio sienelėmis. Jų paviršius lygus, su nežymiomis žiedimo linijomis. Šios šukės yra 2-3 juodosios keramikos puodų liekanos. Išskyrus pastarąsias šukes, likusios yra netvirtos, greitai sutrupa.

Kitą masinių radinių grupę sudaro molio tinko gabaliukai. Dažniausiai tai visiškai smulkūs, keleto centimetrų dydžio trupiniai, kurių rasta apie 230. Keliuose didesniuose fragmentuose matyti medžio įspaudų žymės. Molio tinkas liesintas aptinkamu visoje saloje stambiagrūdžiu sąnašiniu smėliu, o išskirtiniais atvejais - ir grūstu granitu.

Kad ir kaip keista, gyvenvietėje rasta gana didelis kiekis titnaginių radinių (apie 30). Didžioji dalis - įvairios nuoskalos. Dirbinių tik keletas: retušuotas ašmenėlis, nevykęs gremžtukas, rėžtu-

kas(?) ir porą retušuotų neaiškios paskirties įrankių. Kol kas lieka neaišku, ar šie titnaginiai radiniai yra vienalaikiai su keramika, ar jie iš žymiai ankstyvesnio laikotarpio?

Rasti ploni keturių galąstuvų fragmentai. Vienas iš jų, atrodo, buvo skirtas dalgiui papustyti. Visi galąstuvų paviršiai šlifuoti. Aptiktas ir vienas šlifuotu paviršiumi apskritas akmuo bei pagamintas iš pailgo riedulio su dviem išmušimais priešingose šoninėse briaunose masyvus pasvaras.

Iš žalvarinių dirbinių terasta vienas stipriai suplotos elipsės formos aptrupėjęs žvangutis ir dvi apkaustų plokštelės, kurių viena beveik kvadratinė, o kita - ištęsto stačiakampio formos.

Geležinių dirbinių tebuvo 3: du iš jų - smulkūs vielos gabaliukai ir vienas, atrodo, keturkampio skersinio pjūvio kabliuko fragmentas.

Dar galima paminėti, kad kultūriniame sluoksnyje mėtėsi gausybė smulkių perdegusio granito gabaliukų.

Pačią gausiausią radinių grupę sudaro osteologinė medžiaga, kuri puikiai išlikusi. Sprendžiant iš L. Daugnoros atliktos analizės, daugiau kaip 90% visų kaulų yra laukinių gyvūnų (vyrauja elnio kaulai), iš žuvų kaulų aptikta lydekos griaučių liekanų. Be to, antro ploto Š sienelėje vienas šalia kito surasti 5-6 elnio ragai (rago šakos ir rožė). Matyt, netoliese turėjo būti raginių dirbinių gamybos dirbtuvė. Iki šiol tai vienintelė vėlyvoji gyvenvietė Lietuvoje, kur toks menkas naminių gyvulių kaulų procentas.

Gyvenvietę datuojant daugiausia remtasi surasta keramika bei kitais vietovės duomenimis. Todėl manytume, kad ji egzistavo XIV-XV a. Į salą žmonės persikėlė gyventi tam, jog išvengtų ir apsisaugotų nuo kalavijuočių ordino puolimų. Šitokią mintį patvirtintų ir tai, kad apylinkėje nėra nė vieno XIII a. pabaigos - XV a. pradžios piliakalnio. Turbūt vietos gyventojams patogiau buvo

gyventi pašaliniams sunkiai pasiekiamoje saloje (ežero pakrantės labai pelkėtos) negu įsirengti stiprią pilį. Tada paaiškėtų, kodėl toks didelis kultūriniame sluoksnyje surastų laukinių gyvūnų kaulų procentas. Vietos gyventojai buvo priversti verstis medžiokle, o ne gyvulininkyste, nes jai neturėjo tinkamų ganyklų (saloje tik smėlis ir durpės, o aplink ežerą - didžiuliai pelkynai). Todėl bandą reikėjo ginti į tolimesnes teritorijas, bet čia iškilo jos apsaugos problema, nes kaskart perkelti galvijus į salą tapo nebeįmanoma. Nežiūrint į tai, vietos gyventojai rado išeitį - jie pasirinko medžioklę skirtingo landšafto aplinkinėse teritorijose, kurios knibždėte knibždėjo įvairaus gyvio.

Povilas Tebelškis

Mirabelio senovinių gynybinių įtvirtinimų žvalgomieji archeologiniai tyrimai 1993 metais

Mirabelio senoviniai gynybiniai įtvirtinimai yra Kupiškio raj., Kupiškio apyl., Mirabelio kaime, apie 50 m į Š nuo vieškelio Kupiškis-Skapiškis.

Kupiškio rajono valdybos Kultūros skyriaus užsakymu 1993 metais Mirabelio įtvirtinimus kasinėjo LKP MC. Tyrimų metu iškastos 8 perkasos: 6 iš jų - įtvirtinimų V papėdėje ir 2 - aikštelėje.

V papėdėje ištirtas 28 kv. m plotas, tačiau kultūrinio sluoksnio nerasta. Perkasa VII buvo kasama įtvirtinimų aikštelės ŠV dalyje. Jos plotas - 14 kv. m . Perkasa statmenai kirto pylimą. Pylimo aukštis šioje vietoje (nuo aikštelės pusės) - apie 1,3 m. Nuėmus velėną, perkasoje prasidėjo molingos žemės su smulkiais akmenukais, giliau - su smėlio intarpais, sluoksnis. Pasiekus 4,7